

prof. dr hab. Przemysław Dąbrowski
Zastępca Dyrektora ds. Nauki
Instytut Prawa i Administracji
Uniwersytet Pomorski w Słupsku

Słupsk, 16 lutego 2024 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Maj zatytułowanej:
Ochrona granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Federalną Niemiec po roku 1990. Studium polityczno-prawne, Wrocław 2023, s. 1–515.

I. Temat dysertacji doktorskiej

Temat rozprawy doktorskiej zaproponowany przez Panią mgr Magdalенę Maj zasługuje na uznanie – w tym również określenie jego ram temporalnych (od 1990 roku do 2021 roku – w związku z pandemią COVID-19). Zagadnienia opisane na łamach recenzowanej pracy nie doczekały się bowiem do tego momentu, całościowego, obszernego, wyczerpującego oraz spójnego opracowania w polskiej literaturze przedmiotu, w formie oddzielnej monografii. Prace, które już są, poruszają daną kwestię jedynie w sposób wycinkowy, niekiedy przyczynkarski, często nie uwzględniając wielu opracowań naukowych, orzecznictwa, aktów prawnych, z których skorzystała Autorka.

Sądzę, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa świadczy o znakomitej umiejętności Doktorantki, co do wyboru tematu, istotnego z punktu widzenia nauk prawnych.

Przyczynia się również do wypełnienia dotychczasowej luki, nie li tylko w zakresie badań nad opisem/odtworzeniem kwestii ochrony granicy państwa polskiego z Republiką Federalną Niemiec w aspekcie dogmatycznoprawnym, ale stanowi również przyczynek do dalszej eksploracji w przedmiotowym zakresie, w formie monografii i artykułów naukowych, chociażby w szerszym ujęciu historycznoprawnym, socjologicznym, politologicznym, jak i również z płaszczyzny myśli polityczno-prawnej, a nawet filozofii.

Pojawia się jednak pytanie, w kontekście sformułowanego przez Doktorantkę tematu dysertacji doktorskiej. Chodzi mi bowiem o podtytuł: *Studium polityczno-prawne*. Nie wiem w jakim znaczeniu został użyty termin „polityczne”. Czy chodzi o ujęcie ustrojowe czy też słowo polityka definiowana jest z płaszczyzny politologicznej? Pytanie to jest o tyle zasadne, ponieważ praca, poza aspektem prawnym, dotyczy też wątków ustrojowych i szerzej socjologicznych. Być może Autorka, korzystając z dorobku prof. Grzegorza Leopolda Seidlera, przyjęła (definicyjną) zależność między ustrojem i prawem, gdyż nie ma możliwości, aby analizować ten pierwszy w oderwaniu od drugiego i odwrotnie. Wówczas, w moim przekonaniu, w pełni istotę poruszanej kwestii oddałby podtytuł: *Studium prawno-socjologiczne*.

Niejako na potwierdzenie słuszności tej sugestii, warto przytoczyć zdanie sformułowane przez Doktorantkę w dysertacji:

„Praca ta stanowi tytułowe studium analizy zarówno aspektów prawnych, politycznych i społecznych, wpływających na bezpieczeństwo granicy RP z RFN, jak i procesów związanych z tą granicą” (s. 6).

Na koniec tego punktu, chciałbym zauważyć jednak, że pomimo wskazanej uwagi o charakterze polemicznym, stoję na stanowisku, iż Autorka wywiązała się *par excellence* z postawionego przez siebie zadania w sposób doskonały, a sama treść dysertacji doktorskiej w pełni wyczerpuje sformułowany przez nią temat.

II. Struktura dysertacji doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska złożona jest ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, a także bibliografii. Ta ostatnia powinna przyjąć oznaczenie: Wykaz źródeł i opracowań, ponieważ bibliografia - z założenia - ogranicza się jedynie do spisu wykorzystanej w pracy literatury.

W ramach przyjętej przez Doktorantkę struktury, pod rozwagę pozostawiam – w kontekście druku monografii - zastosowanie innej numeracji. W ramach podrozdziału, na oznaczenie kolejnej po paragrafie jednostki redakcyjnej tekstu (ustęp), należy przyjąć numerację 1.1.1.1. itd., a nie liter a, b, c itd. W rozdziale

pierwszym brakuje podrozdziału 1.1. a w podrozdziałach: 1.3, 2.3., 4.2., 4.7., 4.9. została zastosowana litera a nie paragraf 1.3.1 itd.

Ponadto, warto niektóre paragrafy połączyć (np. 1.2.4. z 1.2.5.), a z niektórych ustępów zrezygnować, gdyż zawierają się w tytule paragrafu (np. 1.1.3.1.; 1.2.1.1.; 1.2.1.2.; 1.2.1.3.; 1.2.1.4.). Ponadto przyjęto, że rozdział powinien liczyć minimum dwa podrozdziały, podrozdział dwa paragrafy itd.

Podsumowując, raz jeszcze pragnę zauważyć, że wskazane przeze mnie uwagi w żaden sposób nie deprecjonują wagi i znaczenia rozprawy doktorskiej Doktorantki, która zasługuje na wysoką ocenę. Praca bowiem, w przedstawionym do recenzji układzie, w pełni oddaje zamierzony przez Autorkę cel badawczy, który pragnęła osiągnąć.

III. Charakterystyka materiałów źródłowych i opracowań

Przeprowadzona przez Autorkę selekcja aktów prawnych i opracowań dowodzi znakomitej wiedzy na temat dostępnej literatury przedmiotu i swoistej sztuki wyboru pozycji istotnych, poświęconych opisywanym przez Nią zagadnieniom. Warto w tym miejscu zauważyć, iż Doktorantka poza pokaźną liczbą aktów normatywnych (krajowych, Unii Europejskiej i o wymiarze międzynarodowym), skorzystała także z bogatej „palety” orzecznictwa, interpelacji poselskich, zapytań i odpowiedzi.

Nie brakuje też szeregu opracowań, na które składa się aż 664. pozycji tak w języku polskim, angielskim jak i niemieckim.

Mimo tak pokaźnej liczby publikacji naukowych, zdarzyło się, co zrozumiałe, że Autorka nie skorzystała z innych pozycji. Jedyne tytułem przykładu należy wskazać między innymi na prace:

- M. Tomala, *Zachodnia granica Polski po II wojnie światowej, Dokumenty i materiały*, Warszawa 2002;
- H. Dominiczak, *Granica polsko-niemiecka 1919-1939*, Warszawa 1975; *Granica polsko-niemiecka na Górnym Śląsku w polityce Polskie*, red. M. Masnyk, Opole 2005;
- A. Klafkowski, *Granica polsko-niemiecka po II wojnie światowej*, Poznań 1970;

- Sprawy niemieckie i polsko-niemieckie w XX i XXI wieku*, red. R. Gelles, Wrocław 2008;
- H. Wuttke, *Współczesne granice niemieckie o bezpieczeństwo Europy*, Katowice 1971; B. Pasierb, *Polska myśl polityczna okresu II wojny światowej wobec Niemiec*, Poznań 1990;
 - G. Balawajder, *Granica polsko-czeska w kontekście integracji europejskiej. Różne aspekty ewolucji funkcji granicy*, [w:] *Śląsk Opawski i Opolski w kierunku standardów europejskich*, red. B. Kozera, M. Lis, Opole 2003;
 - G. Balawajder, *Granice państw w obszarze Unii Europejskiej*, [w:] *Obywatel w Unii Europejskiej*, red. S.M. Grochalski, Opole 2006;
 - G. Balawajder, *Ewolucja funkcji granic a przyszłość państwa narodowego*, [w:] *Ewolucja instytucji granicy we współczesnej Europie*, red. S. M. Grochalski, Opole 2010;
 - G. Balawajder, *Zanik czy nowe funkcje granicy w Unii Europejskiej*, [w:] *Ewolucja instytucji granicy we współczesnej Europie*, red. S. M. Grochalski, Opole 2010;
 - G. Balawajder, *Nowe funkcje granicy*, [w:] *Colloquium Opole 2009. Od Okrągłego Stołu do obalenia Muru Berlińskiego i Aksamitnej Rewolucji. Polacy – Niemcy – Czesi – nowe wartości, nowe relacje*, red. M. Lis, A. Trzcielińska-Polus Opole 2010.

Pod rozwagę pozostawiam również sięgnięcie do materiałów archiwalnych zdeponowanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, szczególnie w kontekście rozważań historycznych dotyczących genezy kształtowania się granic państwa polskiego. Cenne informacje - przykładowo - znajdują się w zbiorach:

- Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego 1861-1941, mf. nr 24002- 24019;
- Centralna Agencja Polska w Lozannie [1906] 1915-1919, mf. nr 22940-22955, 24020, 24021, 30930, 30931;
- Akta Józefa i Aleksandry Piłsudskich [1867] 1913-1939, mf. nr 20190-20194, 23101-23139;
- Ministerstwo Prac Kongresowych Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie 1940-1946, sygn. 136, 1341;
- Centralny Urząd Planowania w Warszawie 1945-1949 [1950], sygn. 192;
- Ministerstwo Ziem Odzyskanych w Warszawie (1940-1944) 1945-1949, sygn. 196.

Na szczególną pochwałę zasługuje skorzystanie przez Doktorantkę z cennych i interesujących materiałów zdeponowanych w bibliotekach niemieckich: Biblioteka Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą i Biblioteka Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie.

IV. Strona formalna dysertacji doktorskiej

Pani mgr Magdalena Maj w bardzo jasny oraz precyzyjny sposób formułuje zawarte w recenzowanej pracy wnioski, zaś dojrzały styl oraz leksyka, sprawiają, iż dysertację czyta się lekko i ze zrozumieniem.

Przy tak obszernej i wnikliwej rozprawie jednakże, zawsze pojawiają się błędy pisarskie, które wynikają z braku poprawnie przeprowadzonej korekty, jak i niekiedy pewnej staranności. *In genere*, mają one jednak znaczenie marginalne. Poniżej, chciałbym wskazać na niektóre z nich:

- W dysertacji doktorskiej powinny zostać „wyeliminowane” tak zwane „wiszące spójniki”;
- W pracy nie przyjmuje się ciągłej numeracji przypisów (rozprawa kończy się na 2410. przypisie), ponieważ każdy rozdział, a także wstęp i zakończenie, powinny rozpoczynać się od pierwszego przypisu;
- Po stosowanych w przypisach skrótach, np.: por., np., powinien być zastosowany dwukropek;
- W treści pracy występują niepotrzebne przerwy między akapitami czy przypisami;
- W przypisach, między numerem a wyrazem powinna być zastosowana przerwa, brakuje w tym aspekcie konsekwencji. Podobna sytuacja ma też miejsce w treści pracy (np. s. 11);
- Doktorantka czasami cudzysłów stosuje w formacie górnym – szczególnie w przypisach, to jest: ””, zaś prawidłowe użycie to: „”;
- W przypisach, w przypadku niektórych prac, nie zostały podane strony (np. przypis: 373);

- Skrót *op. cit.*, który oznacza *dz. cyt.* występuj osobno, nie ma już potrzeby podawania tytułu pracy (np. przypisy: 771, 1554). Jednakże taki zapis w pracy stosowany jest marginalnie;
- Przypisy, tak jak treść pracy, powinny być zapisane czcionką *Times New Roman*;
- Niekiedy zdarzają się powtórki słów, np.: s. 6: dwukrotnie „zainteresowania”; s. 9: „zadanie”/”zadania”; s. 13: „W rozdziale tym omówione zostały rodzaje granic oraz proces ich powstawania z uwzględnieniem opisu procesu [...]”; s. 19: zostało użyte pięć razy w jednym akapicie słowo „współpraca” – podobnie s. 22;
- Zwroty obcojęzyczne powinny być zapisane kursywą.

Większość wskazanych przeze mnie uwag ma charakter technicznych. Ich uwzględnienie/bądź nie zależy od Doktorantki, a także – w przypadku druku doktoratu – od przyjętej w Wydawnictwie konwencji i zasad redakcyjnych.

V. Strona merytoryczna dysertacji doktorskiej

Wstęp oddaje założony przez Autorkę cel, zawiera wszystkie niezbędne elementy, łącznie z charakterystyką przyjętych metod badawczych (dogmatyczno-prawna, historyczno-prawna, komparatystyczna, deskryptywna i analityczna). Doktorantka postawiła także pytania badawcze (w tym główne: „Jak kształtuje się spektrum ochrony granicy polsko-niemieckiej?”), na które precyzyjnie odpowiedziała treścią pracy i w jej zakończeniu.

Strona merytoryczna recenzowanej rozprawy nie budzi poważniejszych uwag. Pani mgr Magdalena Maj udowodniła, że z całym przekonaniem można Ją uznać za dojrzałego naukowca nie li tylko z obszarów: prawa międzynarodowego publicznego, prawa Unii Europejskiej, historii prawa i ustroju, ale także dysponującego ogromną wiedzą i rozeznaniem w gałęziach prawa w ogóle, a ponadto w innych dyscyplinach naukowych, w tym nauk socjologicznych.

Doktorantka przeprowadziła bardzo precyzyjną interpretację znacznej liczby aktów prawnych, orzecznictwa i przeanalizowała literaturę przedmiotu, umiejętnie odnajdując się w szeregu metod badawczych, w tym bardzo trudnej i często pomijanej w pracach naukowych, to jest komparatystycznej.

Dzięki temu przedstawiła, w mojej opinii, pełny obraz ochrony granicy państwa polskiego z Republiką Federalną Niemiec po 1990 roku w ujęciu prawnym, socjologicznym i politycznym (ustrojowym).

Kwestia granicy państwa jest zagadnieniem złożonym i wieloaspektowym. Nie da się bowiem przedstawić tego punktu w jednej płaszczyźnie, w oderwaniu od innych. Stąd też niezbędne jest, aby daną tematykę ująć nie tylko od strony prawnej i politycznej (ustrojowej), ale także socjologicznej, politologicznej, geograficznej czy nauk o bezpieczeństwie. To powoduje, że każda praca powinna mieć wymiar interdyscyplinarny. Tak też jest w przypadku recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Doktorantka ukazała problematykę granicy w strukturze dynamicznej, na którą składają się rozwiązania normatywne (często zmienne, determinowane sytuacją geopolityczną czy epidemiczną danego państwa) – ujęcie *pro foro interno* oraz zasady współpracy między graniczącymi ze sobą państwami, również nie mające charakteru trwałego i bezwzględnego – ujęcie *pro foro externo*. W tym miejscu „rodzi się” niejako pytanie o inne czynniki kształtujące powyższy dynamizm granicy państwowej, tak w ramach ujęcia zewnętrznego i wewnętrznego, a może także pewnej hybrydy?

Pani mgr Magdalena Maj przedstawiła szereg ciekawych aspektów. W pierwszych rozdziałach scharakteryzowała najważniejsze pojęcia w kontekście badań studiów granicznych (tzw. *border studies*), omówiła stan prawny (traktaty, umowy, dekrety, porozumienia) od zakończenia II wojny światowej do 2021 roku. Ponadto, Doktorantka opisała zagadnienia dotyczące ochrony i bezpieczeństwa granic, a także potencjalne zagrożenia.

Najciekawszą częścią pracy jest rozdział IV, w którym zademonstrowano główny fundament granicy polsko-niemieckiej, zbudowany dzięki rozwijającej się przez dziesiątki lat bilateralnej współpracy międzynarodowej – tak na płaszczyźnie politycznej, odpowiednich służb granicznych, celnych i policyjnych oraz ratownictwa medycznego.

Niezwykle interesujące są też rozważania dotyczące okresu pandemii COVID-19, szczególnie w kontekście aspektów prawnych przywrócenia kontroli granicznej bądź czasowego zamknięcia granicy oraz tego, na ile podjęte działania i przyjęte metody okazały się skuteczne. Nie bez znaczenia, w przedmiocie przyjmowanych

regulacji, był też wpływ/aspekt społeczny, gospodarczy i jego skutki, te krótkotrwałe i dalekosiężne.

W kontekście podjętych badań, wysuwa się pytanie o genezę tworzenia pierwszych granic i ich ochronę. Co było tego przyczyną, jakimi kierowano się kryteriami? Czy początków należy poszukiwać w okresie starożytnym, w czasie formowania się pierwszych polis, a może znacznie wcześniej?

W swojej pracy Doktorantka podała szereg definicji granicy państwowej, uwzględniając aspekt normatywny, geograficzny, socjologiczny i z zakresu bezpieczeństwa. Może warto byłoby zwrócić także uwagę na inny, równie ważny. Chodzi mi mianowicie o krótkie przeanalizowanie tego zagadnienia z punktu widzenia filozofii, na przykład o rozważania Arystotelesa czy Hegla. Do powyższej „propozycji” skłoniła mnie konstrukcja i tytuły jakie Doktorantka zastosowała w rozdziale I. dysertacji, to jest: „»Teoria« granicy”, „Granica – wielowymiarowy charakter pojęcia”, „Słownictwo określające granice”, „Pojęcie granicy”.

Tym samym, w dysertacji zostałyby zamknięte pewne koło definicyjne. Oczywiście można z tego zrezygnować, jednak wówczas sugeruję by zmienić tytuł podrozdziału 1.2. na: „»Teoria« granicy państwowej”.

VI. Konkluzja

Podsumowując, pragnę raz jeszcze podkreślić, że lektura dysertacji doktorskiej Pani mgr Magdaleny Maj w pełni skłania do pozytywnej oceny nakładów Jej pracy i wyników działalności naukowo-badawczej. Temat i jego opracowanie świadczą o merytorycznej kompetencji Doktorantki oraz doskonałym opanowaniu przez Nią warsztatu naukowego. Recenzowana rozprawa jest oryginalnym opracowaniem zagadnienia naukowego, wskazującym na umiejętność samodzielnego prowadzenia dalszej pracy badawczej.

Wobec powyższego rozprawa Pani mgr Magdaleny Maj spełnia warunki ustawowe oraz jest podstawą dla wszczęcia dalszych procedur w przewodzie doktorskim. Opowiadam się zatem za przyjęciem tej rozprawy doktorskiej i dopuszczeniem Doktorantki do jej publicznej obrony.

Ponadto, z uwagi na ogromny wkład pracy, interdyscyplinarność prowadzonych badań, ujęcie komparatystyczne, wnioskuję o wyróżnienie przedstawionej mi do recenzji rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Maj.

Na koniec warto podkreślić, że Doktorantka brała udział – w latach 2018 – 2023 – w ośmiu konferencjach naukowych, tak o wymiarze krajowym jak i międzynarodowym. Opublikowała trzy artykuły naukowe: w czasopiśmie („Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” i „Studia Prawnicze i Administracyjne”) i monografii wieloautorskiej.

Doktorantka odbyła również wyjazdy naukowe oraz brała udział w licznych wydarzeniach o charakterze naukowym, dydaktycznym i popularnonaukowym.

P. Dębowska